स्थानि गृहाणि हि । पूर्वतः पश्चिमास्थानि दक्षिणे चोत्तरानगान् । नागेशविष्णुदिग्भाग रक्षार्थं नगरस्य च । निर्द्वैवतन्तु नगरमामदुर्गगृहादिकम् । भुज्यते तत् पिशाचाद्यैरोगाद्यैः परिभूयते । नगरादि सदैवं हि जयदं भुक्तिमुक्तिदम् । पूर्वायां श्रीगृहं प्रोक्तमाग्नेय्यां वै महानसम् । शयनं दक्षिणस्यान्तु नैर्ऋत्यामायुधाश्रयम् । भोजनं पश्चिमायान्तु वायव्यां धान्यसङ्ग्रहः । उत्तरे द्रव्यसंस्थानमैशान्यां देवतागृहम् । चतुःशालं त्रिशालं वा द्विशालं चैकशालकम् । चतुःशालगृहाणान्तु शालालिन्दकभेदतः । शतद्वयन्तु जायन्ते पञ्चाशत् पञ्च तेष्वपि । त्रिशालानि तु चत्वारि द्विशालानि तु पञ्चधा । एकशालानि चत्वारि एकालिन्दानि यत्रिम च । अष्टाविंशदलिन्दानि गृहाणि नगराणि च । चतुर्भिः सप्तभिश्चैव पञ्चपञ्चाशदेव तु । षडलिन्दानि विंशच्च अष्टाभिर्विंशदेव हि । अष्टालिन्दं भवेदेवं नगराद्यौ गृहादिषु" गृहशब्दे दृश्यम् ।

नगराध्यक्ष पु० नगरे राज्ञा नियोजितः अध्यक्षः । राज्ञा नियोजिते नगररक्षार्थम् अधिकारिभेदे "नगरे नगरे वा स्यादेकः सर्वार्थचिन्तकः । तत्रैः स्थाने घोररूपो नक्षत्राणामिव ग्रहः । भवेत्, स तान् परिक्रामेत् सर्वानेव सभासदः" भा०शा० ८७अ० । २नगररक्षके च "उपसेनो नरपतिर्वसुदेवश्च भारत ! । निक्षिप्तौ नगराध्यक्षौ शेषाः सर्वे विनिर्गताः" हरिवं० १४७अ० ।

नगरीकाक पुंस्त्री नगर्याः काक इव । वर्के त्रिका० स्त्रियां जातित्वात् ङीष् ।

नगरीय त्रि० नगराद्भवति छ+घा—क ५त० । १नगरोत्पन्ने २नागरसम्बन्धिनि स्त्री राजनि० । [वा ङीप् ।

नगरौषधि(धी) स्त्री नगरजाता औषधिः । कदल्यां शब्दच०

नगाटन पुंस्त्री नगे वृक्षे अटनमस्य । १वानरे त्रिका० स्त्रियां जातित्वात् ङीष् । ७त० । २पर्वतवृक्षयोरटने गतौ च

नगाधिप ६त० । नगानामधिपः । १हिमालयपर्वते जटाधरः । तस्य तथात्वम् नगपतिशब्दे दृश्यम् । २सुमेरौ च नगाधिराजादयोऽप्यत्र । "हिमालयो नाम नगाधिराजः" कुमा० ।

नगानिका स्त्री "द्वितीये गुरुर्यदा नगानिका भवेत्तदा" श्रुतबोधे चतुरक्षरपादके छन्दोभेदे ।

नगारि पु० ६त० । पर्वतपक्षभेदकत्वात् तदरौ इन्द्रे "नगाद्रयो नाम नगारिरक्षनुः" भा०वि० ३९अ० ।

नगाश्रय पु० नगः पर्वतः आश्रयोऽस्य । १वृक्षिकन्दरवृक्षे राजनि० । २पर्वतवृक्षयोर्वासिनि त्रि० ।

नगेन्द्र पु०नग इन्द्र इव श्रेष्ठत्वात् । १हिमालये २पर्वतश्रेष्ठे च "रश्मिभिश्चादाय नगेन्द्रसक्तामम्" रघुः "नानाचेष्टैर्जलदललितैर्निर्विशेत्तं नगेन्द्रम्" (कैलासम्) मेघ० ।

नगौकस् पु० नगो वृक्षः पर्वतो वा ओकः निवासस्थानमस्य । १खगमात्रे अमरः । २सरमे ३सिंहे च मेदि० । ४काके शब्दच० । ५वृक्षपर्वतयोर्वासिनि त्रि० ।

नग्न त्रि०ओनजी वीडे कर्त्तरि क्त तस्य नः । १विवस्त्रे २कषायवस्त्र धारिणि कौपीनादृते सुक्तकच्छे दिगम्बरे जैनभेदे पु० नग्नभेदमाह भृगुः "विकच्छोऽनुत्तरीयश्च नग्नश्चायस्त्र एव वा । श्रौतं स्मार्त्तं तथा कर्म न नग्नश्चिन्तयेदपि" । "विकच्छः परिधानासंवृतकच्छः" तथा च योगियाज्ञवल्क्यः "परिधानाद्बहिः कच्छा निबद्धा ह्यासुरी भवेत्" स्मृतिः "वामे पृष्ठे तथा नाभौ कच्छत्रयसदाहृतम् । एभिः कच्छैः परीधत्ते यो विप्रः स शुचिः स्मृतः" बौधायनः "नाभौ धृतञ्च यद्वस्त्रमाच्छादयति जानुनी । अन्तरीयं प्रशस्तं तदाच्छन्नसुभयोस्तयोः" आचारचन्द्रिकायाम् । "विकच्छः कच्छशेषश्च सुक्तकच्छस्तथैव च । एकवासा अवासाश्च नग्नः पञ्चविधः स्मृतः" आह्निकत० "न नग्नां स्त्रियमीक्षेत पुरुषं वा कदाचन । न च मूत्रं पुरीषं वा न वै संस्पृष्टमैथुनम् । नोच्छिष्टं संविशेत् नित्यं न नग्नः स्नानमाचरेत् । न गच्छेन्न पठेद्वापि न चैव स्वशिरः स्पृशेत्" इति कूर्मपु०१५अ० । २पारिभाषिकनग्ने च "येषां कुले न वेदोऽस्ति न शास्त्रं नैव च श्रुतम् । ते नग्नाः कीर्त्तिताः सद्भिस्तेषामन्नं विगर्हितम्" इति मार्कण्डपु० सदाचाराध्यायः "कज्जयनुः सामसंज्ञेयं त्रयी वर्णाष्टतिर्द्विजः । एतासुज्झति यो मोहात् स नग्नः पातकी स्मृतः । यस्तु संत्यज्य गार्हस्थ्यं वानप्रस्थो न जायते । परिव्राडपि मैत्रेय ! स नग्नः पापकृत्तरः" इति विष्णुपु० १८अ० इत्यादिना परिभाषिताः "नग्नो मुण्डः कपालेन भिक्षार्थं चुल्लिपाशितः । अन्धः शत्रुकुलं गच्छेत् यः शास्त्रमनृतं वदेत्" मनुना अन्धतमाख्योक्तेः कर्त्तृ नग्नतादिकसूक्तम् ।

नग्नकरण न० अनग्नः नग्नः क्रियतेऽनेन कृ—ल्युट् समं च । अनग्नस्य नग्नतया करणसाधने ।

नग्नजित् पु०राजभेदे "नग्नजिन्नाम कौशल्य आसीद्राजाति धार्मिकः । तस्य सत्याऽभवत् कन्या नाम्ना नाग्नजिती